

A TÖRTÉNELMI ÁTÉRTÉKELÉS PROBLÉMÁJA A HADTÖRTÉNELEMBEN

MINDEN történetkutató és a magyar történet lapjait komoly hallgathatta, illetve olvashatta Hóman Bálint előadását a történelmi átértékelés kérdéséről.¹ Mélyszántású gondolatokban bővelkedő fejtegetéseiben megállapítja azt, hogy a történelmi jelenségek átértékelésére kétféle okból lehet szükség: egyrészt, mert a történelmi forrásanyag az idők során bővült, másrészt, mert a történetírás régi módszere szerint fel nem ismert vagy figyelembe nem vett szempontok az új vizsgálati módszerek alkalmazása folytán ma már más megvilágításban állanak a kutató szemei előtt.

A történettudományoknak talán egy ágában sem olyan fontos az átértékelés helyes alkalmazásával való foglalkozás, mint a hadtörténelemben. A hadtörténelem részletcselekményeiből, a hadműveletek, csaták, ütközetek, várívások részletes leírásából, hadvezérek tervezéseiből, intézkedéseiből vagy kudarcaiból a jövő hadsereg katonái talán még többet tanulhatnak, mint a politikusok, nemzetgazdászok s egyéb kultúrágak történetével foglalkozó személyek az általános, nemzeti történet ismeretéből. A háború, a hadviselés lényege ma ugyanaz, mint volt Krisztus születése előtt, csak a hadműveletek alakja változott, illetve idomult a haditudomány fejlődő ágazataihoz s a korszerű műszaki vívmányokhoz. Páncélos elefántokkal, nyilazó csapatokkal, követő catapultákkal felszerelt hadseregek vezérei a múltban ugyanazokat a hibákat követték el a hadvezetés terén, mint amilyeneket elkövettek azok a vezérek, akik a puskapor feltalálása utáni, szóval modernebb harceszközökkel felszerelt seregek élén állottak s minden bizonnyal el fognak követni azok a jövő háborúban vezetésre hivatott parancsnokok is, akik tankok, repülő hadseregek segítségével igyekeznek földön, föld felett és föld alatt győzelmet aratni. A győzelem — szóval az eredmény — a hadvezér egyéniségén kívül a csapatok magatartásától, lelki és testi felkészültségének fokától és még igen sok más tényező (terep, időjárás, stb.) egymásra való hatásától, kapcsolatától függ. De az utókor bűvára vagy a laikus közönség mindezekről vajmi keveset tud és — ha régebbi hadműveletekről van szó — adatok hiányában nem is tudhat. Könnyen hajlik tehát az események vagy személyek megítélésének ama egyszerű módja felé, hogy

¹ Tartotta az Országos Kaszinóban f. é. február n-én. Nyomtatásban megjelent a Napkelet f. é. 3. számú füzetében.

kritika nélkül elfogadja a harcselekményekről egyes történetírók által, gyakran tévesen alkotott nézeteket. Ma azonban már nem elégedhetünk meg különösen hadtörténelmi események ilyen kényelmes módon való megvilágításával. Teljes mértékben osztom Hóman Bálintnak azt a megállapítását, hogy a történelmi átértékelésnek ma már nagyon is elérkezett az ideje, főleg azért, mert az utóbbi évtizedekben feltárt új és hozzáférhetővé vált okmányanyag birtokában sok mindent más színben láthatunk, mint azelőtt. A magyar hadtörténelemre különösen vonatkozik ez a megállapítás, mert a daliás magyar fegyverforgatással kapcsolatos magyar hadieseményekről — valljuk meg az igazat — vajmi keveset tudtunk eddig tárgyilagos pontossággal rekonstruálni. Régi történetíróinkat nem okolhatjuk e mulasztásért, hiszen tudjuk, hogy különlegesen magyar hadi cselekményekről múltunkban a mohácsi vész óta szinte csak olyan időszakokban beszélhetünk, amelyekben a nemzet vagy annak egyes részei a koronás király kormánya által képviselt irányzatokkal harcban állottak (kuruc felkelés, 48/49-es szabadságharc) vagy pedig, amikor különleges alkalmaknál a magyar seregek egy kis tényezőjét képezték a volt monarchia nagyobb hadműveleteinek (török hódoltság magyar végvárainak küzdelme, nemesi insurrectio, stb.). Magyar hadi dicsőségünk számtalan kiváló szereplőjének, a magyar katonákból alakult s egész Európát bekalandozott seregtestek kiváló teljesítményeinek képe rendszerint beolvadt a volt monarchia nagy hadseregének dicsőséges múltjáról alkotott történelmi összképbe. Középiskolában, katonaiskolákban hallottuk s többé-kevésbé részletesen tanultuk is Hadik András, Nádasdy, Alvinczy és más hadvezérek szereplését. Bár ezekről mindenki tudta, hogy magyar vezérek voltak, magyar csapatokat vezettek, valódi képük, valódi egyéniségük kiemelkedő vonásaival, hadvezetésben elért sikereiknek vagy balsikereiknek valódi ábrázolásával sem a magyar, sem az osztrák katonai írók nem foglalkoztak tüzetesebben. A volt monarchia hadtörténelmi eseményeinek újabb leírásánál magyar katona történetbúvárainkra az átértékelés terén itt nagyon fontos és hálás feladat vár.

A magyar nemzeti küzdelmek, tehát Bocskay, Bethlen, a Báthoryak, Thököly és Rákóczi felkelésének és a 48-as szabadságharc eseményeinek magyar szempontból való tárgyilagos hadtörténelmi feldolgozására megvolt ugyan a lehetőség, de csak korlátozott mértékben. Ezeknek a történelmi eseményeknek leírására elég forrásanyag állott itthon kutatóink rendelkezésére. De nagy hibát követ el az író, aki csatákat s hadműveleteket csupán az egyik fél fennmaradt intézkedései, jelentései alapján ír le s az ellenfél intézkedéseiről rendelkezésére álló adatokból csak azokat használja fel, amelyek előre megalkotott felfogásába beilleszthetők. Végzetes hibát követ el az is, aki az ellenfél soraiban lefolyó eseményeket csak az innenső oldalról szerzett benyomások alapján fejtegeti, a helyett, hogy azok indító okait kutatva, igyekezze magát beleélni a túlsó oldalon lefolyt körülmények ismeretébe is. A történelmi átértékelés szükségessége megköveteli, hogy az, aki az említett korszakok magyar hadtudományi vonatkozásaival komolyan akar foglalkozni, a már napvilágot látott forrásokat és hadtörténelmi munkákat csak sorvezetőkül használja s hogy a hadműveletek részletes

leírásánál az ellenséges — tehát az említett időszakokra vonatkoztatva — főleg a bécsi állami levéltárak hadműveleti eredeti okmánytárait minél alaposabban kibányássa. A magyar ember természetrajzához tartozik, hogy nem szereti, ha olyan éles tükröt tartanak szeme elé, amelyben hibáit és tévedéseit leplezetlenül kénytelen meglátni. A világháború előtti magyar közvélemény megkívánta azt, hogy a történetírók számoljanak a nemzeti hiúság kívánalmaival, amihez hozzátartozott az is, hogy lehetőleg ne ismerjék el a felkelt nemzet ellen harcolók soraiban végrehajtott — katonai szempontból említésre méltó — eredményesebb haditetteket vagy azok vezetőinek érdemeit. Pedig ilyen mértéknek alkalmazása a hadtörténelemből való okulás céljaira rendkívül káros. A katonának minden politikai elfogultságtól menten kell felismernie és elismernie a katonai erényt ellenfelében is, azért, hogy ha egyszer azonos körülmények közé kerül, hasonlóképpen cselekedhessen. De fel kell ismernie saját fajához tartozó vezéreinek botlásait és tévedéseit is, azért, hogy kellő képet alkothasson magának arról, hogy műyennek kell vagy nem kell egy magyar hadvezérnek lenni.

Mindenki tisztelettel hajlik meg Thaly Kálmán hihetetlen fáradtsággal és lelkesedéssel végzett óriási munkája előtt, aki egy egész életet szentelt II. Rákóczi Ferenc felkelésére vonatkozó adatok gyűjtésére és feldolgozására. Az ő és követőinek fáradozása nélkül ma a Rákóczi-felkelés okmányanyaga rendezetlen s nehezen hozzáférhető, a csonkország és az elszakított területek minden részében széjjelszórt irathalmaz lenne. De azt is tudjuk, hogy a felkelés eszméje iránt táplált lelkesedéstől indítatva sok eseményt és sok szereplő személynek jellemét nem azzal a tárgyilagossággal ismertette, mint azt az objektív történetírás megkövetelné. Mivel pedig II. Rákóczi Ferenc fölkelésének és hősiességének 8 esztendeje a magyar történetnek hadtörténelmileg is egységes és zárt időszaka s eseménycsoportja, az átértékelés katonai vonatkozásaival ennek az időszaknak az ismertetésénél kell a hadművészet tanulságai érdekében a legbehatóbban foglalkoznunk. A világháború előtt egy-két évtizeddel még azt tanultuk, hogy Thököly, Rákóczi, Bercsényi s a többi kuruc vezérek mind nagy katonák voltak, a legdicsőségesebb magyar hadvezérek. Thököly Imrének kalandos törökbarát politikájáról az objektív történet szemlélet Angyal Dávid nagy Thököly-életrajzában már akkor is megfelelő képet alkotott magának. Katonai rátermettségének megítélése azonban még nem esett át a történelmi átértékelés tisztítóüzén. Ma már tudjuk, hogy katonai tehetséggel, hadvezéri genialitással sajnos, sem Rákóczi, sem Bercsényi nem voltak megáldva, hiszen ezt Rákóczi emlékirataiban lépten-nyomon maga is beismeri és ismételtelen hangsúlyozza. Bercsényi kiváló szervezőerejéről tanúbizonyságot tett, főképpen a felkelés első éveiben, de hadvezér — a szó nyomatékosabb értelmében — ő sem volt.

Ha Rákóczi Ferenc Bethlen Gábor hadvezéri és államférfiúi képességeivel, Bercsényi pedig Zrínyi Miklós mély katonai elméleti tudásával rendelkezik, akkor a kuruc felkelés sokkal rövidebb idő alatt, sokkal jobban és szebben, a magyar nemzet előnyére végződött volna. Mindez azonban semmit sem von le az ő hazafias nagy erényeikből és

egyéb kiváló jellemtulajdonságaikból. A hadtörténelmi átértékelés alkalmazása tehát az ő személyüket illetően arra hivatott, hogy kellő színben világítsa meg a felkelés hadműveleteire gyakorolt befolyásukat. Ma már nyitva áll előttünk a bécsi Kriegsarchiv és a többi osztrák állami levéltár eddig zár alatt tartott anyaga is, és aki azokban búvárkodik, örömmel látja azt a bőséges forrásanyagot, amely ott a kuruc felkelés hadműveleteire vonatkozik. Az átértékelésnek lehetősége tehát itt igazán adva van s aki belemélyed ezeknek az iratoknak a tanulmányozásába, fájdalommal kénytelen azt is felismerni, hogy a kuruc hadsereg hány kitűnő alkalmat mulasztott el a császári sereg vagy egyes részeinek megsemmisítésére, csupán azért, mert vezetői nem voltak harcra termett stratégek s mert a csapatokból hiányzott sokszor az a serény resolutio és disciplina militaris, aminek szükségességét már Zrínyi Miklós is annyira hangsúlyozta. Teljesen indokolatlan, sőt hadtörténelmi okulás szempontjából egyenesen vétkes könnyelműség volna a kuruc csatákat még ma is görögütözes apotheozisok alakjában tárgyalni, mindent magasztalni, ami kuruc, mindent ócsárolni, ami labanc s e mellett elfelejteni azt, hogy a labancok soraiban küzdő hadvezérek és katonák részben mégis csak szintén magyarok voltak, akik hazájuk boldogulását más úton keresték. Hogy igazuk volt-e, annak okait kutatni nem a hadtörténelem feladata.

Egy csataleírás szerény véleményem szerint csak akkor éri el célját, ha azt magasabb katonai szempontok szerint bírálva — sine ira et studio — állítjuk össze, úgyszólván a csatatér felett, semleges, olyan ponton állva, ahonnan egyaránt bepillanthatunk a magyarok és az ellenség arcvonalába, azok mögé és ugyanazzal a távcsővel nézzük mindkét fél vitézkedését. Szolgáljon állításaim igazolására néhány rövid példa.

Thaly Kálmán az 1708 augusztus 3-iki trencsényi csatáról írt különböző tanulmányaiban és újságcikkeiben többek között Ocskay Lászlónak tulajdonítja a vereséget, aki szerinte nem tudott, mert „nem akart“ idejében a fejedelem segítségére sietni és a császáriaknak elárulta a csatát megelőző táborozás és csatarend adatait. Ha körzöt veszünk a kezünkbe, a rendelkezésre álló eredeti kuruc levelek és a bécsi Kriegsarchiv okmányai alapján is bebizonyíthatjuk, hogy Ocskaynak hajnali 2—3 óra között kellett volna elindulnia tartózkodási helyéről, hogy reggel 7 órára — amikor a csata megkezdődött — odaérhessen. Ebben az időben pedig még senkinek sem lehetett sejtelme arról, hogy csatára kerül a sor, mert Heister csapatainak éle csak hajnali 5 óra tájban érte el a kurucok utóvédjét s 7 óra tájban állott egész serege Rákóczinak sebtiben megalkotott csatarendje előtt. Ezt a csatarendet pedig Ocskay már csak azért sem árulhatta el a császáriaknak, mert a fejedelem őt már július 30-án külön feladattal átküldte a Fehérhegyeken. Azt, hogy augusztus 3-án Trencsén alatt csatára kerül a sor, sem a fejedelem, sem Bercsényi, még 2-án este sem sejtették, tehát előzetes csatarend megszervezésével nem is foglalkozhattak.

1710 február 13-án Nyitraegerszeg környékén összeütközött Esterházy Antal kuruc tábornok lovas csapata Hochberg és Dillherr császári tábornokok lovasságával. Rövid másfél óra alatt lejátszódó

rendkívül heves és változatos mozdulatokban gazdag lovasharcra került a sor, amelynek első mozzanatában a kurucok voltak előnyben, mivel Horvát kuruc őbester ezredével egy szőlőskert mögött ügyesen elrejtőzve, kellő pillanatban oldalba támadta Dillherr lovasait. Később megfordult a hadiszerecsé. Amikor pedig a kurucok sorai inogni kezdtek, közbük vágtatott Ghillányi császári őrnagy Esterházy József labanc huszárezredének egy osztályával s rövid kézitusa után a kurucokat e helyről elűzte és a küzdelmet a császáriak javára eldöntötte. Mindkét főtisztnek, Horvátnak és Ghillányinak szereplése hadtörténelmi szempontból egyformán érdekes és mulasztás volna egyik szereplését a másik rovására túlmagasztalni vagy elhallgatni.

Rákóczi Ferenc felkelésének első idejében 1703 szeptember végén Szatmár tájékán, kedvenc szenvedélyének hódolva, csupán néhány testőr kíséretében, vadászni ment és az éjét egy sűrű erdő vadászkunyhójában töltötte. A közelben állomásozó császári őrség egyik tisztje ezt megtudta, egy kisebb dragonyos osztaggal körülfogta a kunyhót s Rákóczi ablakához lépve s pisztolyát a fejedelemre szegezve, felszólította, hogy adja meg magát. Rákóczi felkapta kezéügyében fekvő karabélyát, a császári tisztet lelőtte, mire testőrei álmukból felocsúdva a dragonyosokat elkergették. Ezt a jelenetet Thaly részletesen leírja a gróf Bercsényi családról írott munkájában.¹ Felháborodással ítéli el a császári tiszt vakmerőségét, aki képes lett volna a fejedelem ellen orgyilkos módon ilyen aljas merényletet elkövetni. Pedig kétségtelen, hogy Rákóczi Ferenc és a császári sereg egymással szemben álló és egymás ellen rendszeres hadat viselő ellenfelek voltak, tehát egyik félnek bármilyen erőszakos vállalkozását a másik ellen mindaddig, amíg a háború tart, nem minősíthetjük orgyilkos támadásnak, mert a hadviselés kegyetlen szokása szerint a nyílt ütközet során való öldöklés éppoly kevésbé minősíthető merényletnek, mint a lesből, titokban végrehajtott hasonló célzatú próbálkozás. Orgyilkosságról, aljas elvetemültségről ebben az esetben csak akkor beszélhetünk, ha valaki a fejedelem környezetéből használta volna fel ezt a kínalkozó alkalmat élete ellen való merényletre.

A kurucok ellen harcoló legexponáltabb és legkiemelkedőbb magyar személyiség gróf Pálffy János tábornagy volt. Több történetírónk róla a múltban s a laikus közönség jórésze még ma is megvetéssel beszél, mint labanc vezérről. Sőt e napokban egy magas színvonalon álló napilap egy közleményében róla, kissé csúfondáros hangon, mint a „vuklis“ Pálffyról beszél. A cikk írója bizonyára nem mélyedt el gróf Pálffy János szereplésének tanulmányozásába, mert akkor tudná azt, hogy ezt a „vuklis“ Pálffyt nemcsak Bécsben tartották erősen hazafias érzésű magyarnak, de arról is meggyőződhetett volna, hogy ennek a császári hadvezérnek egész mivolta, hadviselési módja annyira kifejezetten magyaros volt, hogy objektív katonai szemmel méltán sorolhatjuk őt legjellegzetesebb magyar hadvezéreink közé. A szatmári kiegészítés körül véghezvitt érdemeit ma már minden tárgyilagos történetkutató ismeri és azt is tudja, hogy a tábornagy nem az udvar

¹ 3. kötet, 48. és 804. oldal.

kegyének keresése miatt igyekezett a nemzetet királyával kibékíteni, hanem azért, mert mint hazáját szerető magyar mélyen fájlalta nemzetének pusztulását.¹

A kurucvilág egyik, pszichológiailag igen érdekes jelensége a Rákóczihoz vagy tőle a császáriakhoz való átpártolások sűrű megismétlődése volt. Természetes, hogy az ilyen köpönyegforgatásnak indítóokai talán legtöbbször önző anyagi érdek, sértett hiúság, aljas törtetés vagy magasabb polcok, kitüntetések utáni vágyak voltak, de nagyon sok esetben olyan lelki konfliktusok is, amelyek során az illető személyek az események — talán tudatalatti — átértékelésének mérlegelése után cseréltek zászlót.

Károlyi Sándor 1703 július 7-én szétveri a kurucokat Dolhán. Amikor a bécsi udvar nem értékeli ezt a győzelmét oly nagyra, mint ő maga s ő Becsből ezért orrolva Kassára utazik, ott közelebbről szemlélve Rákóczi felkelését, belátja, hogy személyes körülményei sorsát Rákóczihoz kötik. Hozzászegődik s a kuruc felkelés egész során hűséges és ügyes embere volt a fejedelemnek és a szatmári kibékülésnek kuruc részről legérdemesebb előkészítője. Rákóczihoz való pártolásának oka tehát: az események átértékelésével párosult sértett hiúság. Másképpen áll azonban az eset Bottyán János átpártolásánál. Ő a császári lovasság egyik különösen kiváló huszárezredese volt, aki az udvar kegyében állott, nevének s a magyar huszárságnak hírt, dicsőséget szerzett. Rákóczi felkelését kezdetben parasztlázadásnak, pártütésnek tekinti és minden erejéből arra törekszik, hogy annak fegyveres kézzel is ellenálljon. Érsekújvárbán sereget toboroz a kurucok ellen és 1703 szeptember 25-én írja Koháry István gróf császári tábornoknak: „Én életem folytaig több mellettem lévő tisztekkel kész vagyok Ő Felsége szolgálatjára.”² De Magyarországon való csatározásai alatt, főleg pedig Zólyomnak a kurucok által való körülzárása után megérti Rákóczi felkelésének jelentőségét és indokoltságát s 1704 október havában meggyőződésből jelentkezik Rákóczinál szolgálat-tételre. Ennél a rendkívül jellemzilárd és minden tekintetben talán legkiválóbb kuruc vezérnél az átpártolás ténye leUdismered meggyőződés, az események idejében való felismerésének következménye volt.

A felkelés utolsó idejében mind gyakrabba váltak a Rákóczi táborából való szökések, politikusok és vezérek színváltozása és a császári táborba való átpártolása. Ezekre az indokolt átértékelés mértékét alkalmazni persze már nem lehet, mivel szándékuk végrehajtása nagyon hasonlít a süllyedő hajóról való meneküléshez. Annál nagyobbra kell értékelnünk Rákóczinál, Bercsényinél és néhány hívüknél a jellemzilárdság megnyilatkozásait, akik, bár a szatmári kiegyezés módot nyújtott nekik vagyonuk megmentésére és helyzetük javítására, ezt a kegyet elutasították, számkivetésbe mentek s ott haltak meg, mint ideáljaikhoz hű hazafiak. Személyüknek történelmi átértékelésénél

¹ Vitéz Málnási Ödön: Pálffy János gróf Magyarország nádora, megjelent a szerző kiadásában, Egerben 1929-ben.

² Archivum Rákóczianum II. kötet 110. oldal.

tehát, amennyit katonai súlyukból veszítenek, annyit kell nyemiök politikai elvhűségük és önzetlen egyéniségük kidomborításával.

A mai történettudomány felfogásában a szatmári kiegyezést, az azt megelőző majthényi fegyverletételt, valamint az 1849. évi világsi fegyverletételt komoly történetható már nem tekinti „árulás“ eredményének s a nemzeti gyász betetőzésének, hanem egy olyan elkerülhetetlen műtérnek, amelyen egy nagybeteg országnak felgyógyulása érdekében keresztül kellett esni. Éppen az említett fegyverletételek előtt még együtt lévő magyar hadseregek katonai helyzetének és erőállapotának kellő objektív megítélése vezet az átértékelés elvén keresztül az események és következményeik valódi megismeréséhez.

Az 1848/49-es szabadságharc katonai eseményei sok vonatkozásban szintén megkövetelik a kellő átértékelést. Középiszólakban, önképzőkori előadásokon mindig csak azt hallottuk, hogy Görgei áruló és hogy szándékosan maradt távol a debreceni ütközetről, ennek a vereségnek tehát ő az okozója. Görgei Arthur kivételes hadvezéri egyénisége a történelmi átértékelés folyamatának jórészén már átesett, szerepét az utókor tisztázta s ennek a történelmi nézetnek betetőzéseként köszönhetjük a Kormányzó Úrnak azt az elhatározását, hogy az ő nevérol nevezte el a m. kir. honvédség egyik ezredét. A debreceni ütközethez Görgei éppen úgy nem érkezhetett volna idejében, mint Ocskay Trencsénél.¹ De úgy az ő hadvezéri tevékenységének, valamint a többi szabadságharcbeli csapatvezér szereplésének jövőbeni megajzolásánál véleményem szerint nagyon is ragaszkodnunk kell az átértékelés szükségességéhez, mert csak így fogjuk kiemelni azokat a valóban kiváló, hazájukért minden áldozatra képes önzetlen egyéniségeket, amilyeneket úgy a szabadságharc alatt, mint a régi magyar történetben is — Istennek hála — szép számban találhatunk.

Elérkezett az ideje annak is, hogy a hadtörténelmi átértékelés mérlegserpenyőjére tegyük a régi magyar hadsereg kérdésének tisztázását is. A 67-es kiegyezés után az egész ország osztatlan örömmel köszöntötte az újonnan felállított magyar királyi honvédséget, mint évek óta várt reménységének, a magyar hadsereg felállításának megvalósulását, és a világháború után alakult nemzeti hadseregben az első önálló magyar hadsereget ünnepelte. Látszólag igaza volt az ország közvéleményének, de a magyar hadtörténelem könyveiben mélyebben búvárkodó történetható szemei előtt ez a beállítás téves, mert a magyar hadsereg, az „exercitus hungaricus“ voltaképpen nem 1867-ben és nem 1919-ben alakult, hanem Árpád vezér mögött jött be a vereckei hágón. A mohácsi vészíg egységes, egyedülálló magyar haderőként szerepelt s azután is megmaradt más alakban, mint az osztrák-magyar hadseregnek egyik integráns, de kifejezetten magyar része. A magyar huszár évszázadok során világhírre tett szert, nem ruhája és elnevezése révén, hanem különlegesen magyar, kiváló harcmodoráért. A reguláris gyalogságnak őse Magyarországon pedig kezdettől fogva a magyar hajdú volt. A török hódoltság utáni osztrák császári seregben a magyar

¹ Gyalókay Jenő: A debreceni ütközetről. Hadtörténelmi Közlemények 1927. évi 1. füzet.

ősi hadszervezet alapján állították fel a magyar hajdú- és huszár-ezredeket s a magyar várak védőrségeit. Ezeket a magyar alakulatokat végleg Mária Terézia idejében oszlatták fel, de a magyar hadsereg jellegzetessége más formában továbbra is fennmaradt. A szintén ősi eredetű nemesi felkelés, mint a magyar hadseregnek egy része, törvény szerint — mint tudjuk — 1848-ig állott fenn. Az állandó hadsereg (*regulata militia*) szervezését tárgyaló 1715. évi VIII. t.-c. a magyar hadseregen belül az osztrák gyalogságtól eltérően meghagyta a hajdú elnevezést. Az állandó toborzó kerületeket Ausztriában már 1771-ben jelölték ki, Magyarországon ellenben csak 1781-ben, addig az országgyűlés határozta meg, hogy melyik ezred hol toborozzon. Ausztriában 1771-ben lépett életbe az összeíró rendszer (*Conscriptions-System*) Magyarországon csak 1849 után. Ausztriában a szolgálati kötelezettség 1802 óta 12—14 évig tartott, Magyarországon az országgyűlés csak 1827-ben mondta ezt ki, azonban *de facto* csak 1845-ben lépett életbe, addig minden katona életfogytiglan szolgált. A magyar gyalogezredek szervezete és századainak létszáma még 1848-ban is különbözött az osztrák ezredekétől. Ausztriában 1809-ben létesült a „*Landwehr*“ intézmény. Magyarországon erre nem volt szükség, helyettesítette ezt a magyar sereg alkotó részét képező nemesi *insurrectio*. A magyar ezredek ruházata és felszerelése feltűnően különbözött az osztrák ezredekétől. Érdemes felemlíteni azt is, — amit talán az országban kevesen tudnak — hogy a monarchia nagy seregének magyar részét 1742—45-ig hivatalosan is nem császári, hanem „királyi“ hadseregnek hívták és hogy a csapatok sorai előtt nem a szokott sárga, hanem a magyar címerrel ékesített zöld zászló lobogott. Mária Terézia idejében a magyar csapatok felállítására, parancsnokok kinevezésére vonatkozó legfelsőbb rendeleteket nem németül, hanem az akkori Magyarország hivatalos nyelvén, vagyis latinul szerkesztették.

Az 1683-ban felállított magyar nemzeti milícia — vagyis a magyar hadsereg — táblázatos kimutatásából¹ világosan kidomborodik ennek a seregnek kizárólagosan magyar jellege, ezt nem csupán kiegészítési területi beosztása, hanem a parancsnokok nevei is bizonyítják (Batthyány, Pálffy, Zichy, Bercsényi, Koháry, Esterházy stb.).

Ha a szakember az itt — futólagosan — felsorolt rövid adatok alaposabb tanulmányozásába belemélyed, akkor felismeri azokban azt a tényt, hogy a magyar hadsereg, ha nem is önálló alakban, de a volt osztrák hadsereg keretén belül *expressis verbis*, mint magyar ármádia, már a múlt századokban is megvolt. Sajnos, hogy az idők folyamán a közös hadsereg magyar ezredeit, amelyek pedig az előbb említett magyar hajdú- és huszár-ezredeknek voltak természetes és törvényes utódai, a közvélemény már nem tekintette tisztta magyar eredetű csapatoknak s így elhalványult a régi, de valójában megvolt „*exercitus hungaricus*“ képe. Ennek egyik oka az volt, hogy II. József idejében a magyar ezredek tisztikarát szisztematikusan cserélték ki osztrák

¹ Wrede: *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*. V. kötet. 764. oldal. Ezen török felszabadító háború alatti magyar katonaság sorsáról, melyet a bécsi kormány magyarellenessége a legmostohábbá tett, kitűnő leírásokat adott Takáts Sándor, a török korbéli magyar hadügy legkiválóbb kutatója.

és külföldi tisztekkel, de leginkább az a körülmény, hogy az 1715. évi említett törvénycikk megalkotásánál a nemesség nem akart egyik-másik kiváltságáról lemondani. Jobbágynai felett korlátlanul rendelkezve, ellenezte azok toborzását az állandó királyi hadsereg részére s nagyobb súlyt helyezett insurrectionális jogának, mint a magyar hadseregnek épségben tartására. A régi osztrák — majd közös — hadseregnek a XVII. és XVIII. században vívott harcaiban ez a magyar hadsereg vitézkedett minden harctéren. Az új történelmi munka feladata, hogy ezeknek az eseményeknek vázolásánál ne csak az egyes magyar személyek vagy csapatrészek kiváló teljesítményeit állapítsa meg, hanem az egész magyar hadsereg képét faragja ki a monarchia nagy hadseregének ama márványtömbjéből, amelybe beágyazva méltatlanul feledésbe merült.

Hangsúlyozom, hogy a hadtörténelmi átértékelésnek sem lehet célja, hogy valódi nagyságokat sárba rántson, de a kötelező tárgyilagosság érdekében végre kell hajtanunk ezt a folyamatot, mint egy talán néha kissé fájó, de szükséges műtétet. Ha ezt meg tesszük, hármast értünk el.

Le fog hullani az érdemtelenül viselt dicsőség koronája sok egyén fejéről, mint ez a Martinovicsokkal és Latzkovicsokkal legújabbán Mályusz Elemér műve következtében már megtörtént.

A valódi történelmi nagyságok, mint Rákóczi, Bercsényi stb., megmaradnak a nemzeti kegyelet és elismerés talapzatán, de sok felesleges sallang lehull róluk és működésüket, egyéniségüket a jövő nemzedék más köntösben, más megvilágításban, kevesebb legendás, de több emberi vonással ékesítve fogja megismerni.

Végül előtérbe jutnak s a meg nem érdemelt feledés, félreismerés árnyékából kilépnek azok a hadvezérek és katonák, akikről eddig keveset tudtunk s azok is, akik bárhol, bármilyen zászló alatt küzdöttek meggyőződésből, mindenkor magyarok, magyar vitézek s elismerésre méltó magyar katonák voltak.